

Posudek disertační práce Blanky Hornové „Evropská unie a Rusko – společné hodnoty a zájmy?“

Mohu říci hned úvodem, že jsem si přečetl tuto disertaci s velkým zájmem. Práce B.Hornové totiž přináší skutečně komplexní pohled na tuto stránku politiky EU a tento pohled je navíc prezentován čtivou formou. Práce má pět kapitol.

První kapitola seznamuje čtenáře s hlavními dokumenty upravujícími vztahy EU a Ruska. Zde bych rád ocenil vysokou informační hodnotu kapitoly včetně komentářů a realistického hodnocení mnohdy spíše deklarativních cílů. Samozřejmě, diskuse úspěšnosti či neúspěchů přijatých deklamací a programů je tématem dalších kapitol; v této jde spíše o shrnutí podkladů pro hodnocení. Přesto mi však chybí nějaké věcné zhodnocení funkčnosti SNS. Já osobně – i když nejsem specialista na Rusko – mám dojem, že SNS je mrtvě narozeným dítětem a že v současné době prakticky nemá žádný význam. Evropská unie a její členové jednájí s Ruskem a bilaterálně s dalšími členy SNS. Nevím, že by bylo nějaké jednání a budování hospodářských či politických vztahů Evropské unie k SNS jako takovému.

Vlastní analýza a diskuse jsou tématem **druhé až páté kapitoly**. Především, že se mi výklad v těchto kapitolách líbí a velice jej oceňuji. Ovšem – jak už to bývá - právě prezentace vlastních názorů autora vyvolává diskusi, aniž by to znamenalo, že snad tím chci snižovat hodnotu celé práce. Ono je to zpravidla naopak: pokud autor vyhláší obecně známé pravdy a případné dedukce, není se o čem bavit.

Specifická je mezi nimi **třetí kapitola** věnovaná historickému vývoji Ruska. Autorka se snaží – a se zdarem – v kostce vylíčit peripetie historického vývoje Ruska akcentováním těch jejich stránek, jež předznamenaly dnešní povahu ruské politiky a společnosti jako takové. Plně sdílím výroky autorky v závěru kapitoly o tom, že trauma z rozpadu Sovětského svazu a ztráty satelitů se dodnes projevuje často i skrytě a podvědomě v ekonomických i politických vztazích Ruska.

Mne osobně zaujaly pasáže charakterizující vývoj venkova v době kolektivizace. Protože mám k zemědělství díky rodinné tradici velmi blízko, rád bych dal do diskuse svůj vlastní názor. Ruské (a vlastně sovětské – šlo o celé území bývalého SSSR) se stalo podle mého poznání doslova obětí industrializace a militarizace ekonomiky. Na účet zemědělců se financovaly nejrůznější projekty včetně kosmických. Kolchozní forma se stala jen vhodným nástrojem – nebyla ale příčinou faktu, že v letech studené války se stal SSSR obrovským dovozcem obilí i dalších potravin. Obrovské vykořisťování venkova vedlo k zoufalému úpadku produktivity, práce v kolchozech se stala, jak autorka uvádí, jednou z mírnějších forem nucené práce se všemi důsledky. Uvedu jen dva detaily pro ilustraci. Koncem 80.let byly hektarové výnosy pšenice v SSSR okolo 1,5 tuny, ale v Československu (kde fungovala JZD) se pohybovaly těsně okolo 5 tun, prakticky na stejné úrovni jako v sousední SRN či Rakousku, kde dominují rodinné farmy. Druhý příklad: koncem 70.let jsem na vlastní oči viděl, jak kolchozníci sázejí brambory na svých záhumencích; byla to ruční práce bez jediné známky mechanizace, včetně pluhů tažených ženami a tlačnými muži. To, o čem píše autorka na str. 28 jako charakteristice mužické práce koncem 19. století, jsem na vlastní oči viděl i koncem 20. století. Nejhorší je ale fakt, že touto „technologií“ práce na záhumencích byla zajišťováno 50% produkce brambor v SSSR. Omlouvám se za toto osobní extempore, ale při čtení této kapitoly jsem si je nemohl odpustit.

Autorka akcentuje onen specifický rys ruských dějin: Rusko neprošlo renesancí, neprošlo osvícenstvím ani náboženskou reformací. Právě tato fakta zdůrazňuje např. Helmut Schmidt jako argument, že Rusko nepatří do Evropy, pokud si ji definujeme jako soubor hodnot, jež akcentuje Evropská unie. Já osobně tento argument chápu nikoliv jako odsudek, ale prostě smutný fakt, s nímž se po dlouhou dobu i v budoucnosti nedá nic dělat, ať se nám líbí nebo ne.

Zbývající tři kapitoly z onoho celku (**2., 4. a 5. kapitola**) se zabývají různými stránkami vztahu EU a Ruska. Na těchto kapitolách, jež vlastně představují jádro práce, oceňuji vysokou informační kvalitu, velké bohatství odkazů k různým autorům i oficiálním dokumentům. V tomto smyslu autorka prokázala svoji erudici i schopnost samostatného hodnocení. Zejména pokud jde o hodnotící soudy, plně sdílím autorčina stanoviska, i když v některých momentech bych volil asi poněkud příkřejší formulace. Jsem si ale vědom, že jde o skutečně živá a dosti „bolestivá“ témata politiky EU.

Jde o zahraniční politiku Evropské unie „an sich“.

Jsem totiž přesvědčen (a opět nejde o přesvědčení, které by bylo mojí vírou, ale je to zobecnění dosavadního stavu i pojetí v návrhu ústavní smlouvy i konec konců závěrů Evropské rady a jejích pokynů pro probíhající mezivládní konferenci) že nějaká skutečně ucelená společná zahraniční politika EU neexistuje. Je empirickým faktem, že v řadě případů se všichni členové Unie shodnou na společném postupu (např. v krizi v bývalé Jugoslávii nebo v případě konfliktů v Africe) a zahájí společnou akci.

V řadě případů se ale od sebe vzácně liší a tak si jede „každý po svém“. Nejvýraznějším případem je samozřejmě postoj členů EU k akci USA v Iráku. Tam se – mimochodem – názory tak rozešly, že Evropská rada se shodla na podpoře vnitřní stabilizace v Iráku, ale v celém poměrně dlouhém usnesení není ani zmínka o tom, že tam jsou američtí vojáci a že vůbec USA jsou v tom nějak angažovány. Podobným příkladem je autorkou široce rozebíraný postoj EU k Rusku, kde opět si jede více méně „každý po svém“ a hlídá své zájmy. Příklad plynovodu je a rozdílných postojů Polska a Německa jsou klasickým příkladem. Konec konců, ani návrh ústavní smlouvy v tom toho asi moc nezmění, protože i tam se předpokládá jednomyslnost. A tak podle mého poznání lze hovořit ne o společné zahraniční politice EU, ale o hledání společných postojů a akcí případ od případu. Pouze tam, kde se všichni shodnou, následuje společná akce; jde ale o dílčí záležitost.

Jinou věcí je ale – pokud vím, spíše nepsaná – zásada, že si členské státy nebudou v zahraniční politice navzájem překážet, že budou hledat společná řešení nebo alespoň nebudou svými akcemi podřývat akce jiných členských států. Podotýkám, že pokud jsem pochopil text ústavní smlouvy a závěry červnového summitu EU, nic se na tom asi nezmění. Konec konců, funkce ministra zahraničí EU, jak ji předpokládala ústavní smlouva, byla „odpískána“.

Je proto velice obtížné mluvit o společné politice EU vůči Rusku. Je to pochopení postavení Ruska a úlohy EU. Na řadě míst autorka cituje dokumenty EU, z nichž přímo čiší jakýsi poučovatelský přístup k Rusku. Jsou to rady, jak by měli transformovat ekonomiku, jak by měli zavést demokracii atd, zkrátka představa, že Rusko by se mělo vnitropoliticky stát demokratickým státem s tržní ekonomikou velmi podobnou tomu, co známe v EU. Autorka sama upozorňuje na záludnost takových představ, které staví Rusko do postavení žáčka, kterého ti lepší mají poučit. Jak autorka sama říká, to naráží nejen na hrdost řady Rusů, ale ignoruje dosavadní historický vývoj a tradice Ruska. Uveďme jen po staletí zakotvený režim osobní moci a takřka diktátorské postavení hlavy státu, ať již to byl car, generální tajemník ÚV KSSS nebo prezident. To prostě odpovídá stavu mysli obyvatel Ruska a nemá smysl z vnějšku jim vnucovat něco jiného nebo je nějak známkovat. Že se ta situace nelíbí řadě demokratických sil v Rusku, je fakt, ale také je fakt, že zatím jsou v tom moři Ruských voličů bohužel menšinou.

Představa, že EU na tom něco změní, je tedy zcela naivní jak z hlediska neschopnosti EU formulovat jasný a silný společný postoj, tak i z nechuti Ruska dát si něco vnucovat. Rusko je velmoc, byť oslabená, ale postupně se konsoliduje. Rád bych se opět vrátil k názoru Helmuta Schmidta; ten o Rusku řekl toto: „*Evropané musí rychleji než Američané pochopit, že Rusko není žádný nepřítel. Že Rusko potřebuje spolupráci s námi, s Evropou. Budeme z toho mít výhody. My Evropané potřebujeme pozitivní politiku k Rusku. To se ještě plně nedaří díky tomu, že Američané to ještě nepochopili.*“ (Neue Gesellschaft – Frankfurter Hefte 1-2/2000).

Do jisté míry přesvědčuje o tom i citace výsledků ankety na str. 110-111. Při všech výhradách k vypovídací hodnotě takových anket, kde velice záleží na výběru dotázaných, je typické pro Rusko, že skoro všichni Rusové jsou pro demokracii jako takovou. Když ale mají dotázaní říci, v čem vidí záruky demokracie, je jím prezident. Úloha hlavy státu je i nadále v Rusku pro demokracii klíčová. Všimněme si, že v demokratickém Švýcarsku málokdo ví, kdo je momentálně hlavou státu!

Respekt (respektive uznání reality) k faktu, že Rusko nesdílí všechny hodnoty Evropy, se musí stát východiskem i pro rozvoj vztahů EU a Ruska. Autorka na řadě míst upozorňuje na nepřijatelnost charakteristiky vztahu EU – Rusko na vztah učitele a žáka (a já tento názor plně sdílím).

Je faktem, že po rozšíření EU se rozdílnost názoru na vztah k Rusku mezi členy EU rozšířila díky zejména Polsku a baltickým republikám. Díky tomu se nelze divit, že „*i dnes chybí pojetí společných hodnot na kterých spočívá unijní spolupráce a i základ možného strategického partnerství*“ Je otázka, zda vůbec o nějaké takové pojetí Rusko stojí v době, kdy se chce prezentovat na světovém fóru jako velmoc se všemi potřebnými parametry.

Můj poměrně obsáhlý posudek je i odrazem faktu, že disertační práce je skutečně zajímavá, že provokuje k otázkám. Do diskuse při obhajobě bych rád nadhodil dva problémy:

- 1) Do jaké míry vlastně představuje SNS (Společenství nezávislých států) skutečný subjekt mezinárodních vztahů i politiky pro Evropskou unii?
- 2) Jaké asi spatřuje hranice pro formulaci společné politiky EU vůči Rusku? Nebylo by vhodnější vzít na vědomí, že v této oblasti (asi s výjimkou společné obchodní politiky) se těžiště přesouvá na bilaterální rovinu?

Závěrem svého posudku doporučuji práci Mgr. Ing. Blanky Hornové k obhajobě před příslušnou komisí.

Praha, 30. srpna 2007

Zdeněk Šrein